

Товканець Ганна Василівна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
tovkanec2017@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-6191-9569>

Королович Оксана Омелянівна

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри обліку і оподаткування та маркетингу
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
oxyk_k@yahoo.com
<http://orcid.org/0000-0001-5878-0925>

**ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩА ЯК ЧИННИК ОПТИМІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ТВОРЧОГО
ВЧИТЕЛЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Анотація. Мета статті: обґрунтувати особливості освітнього середовища як чинника оптимізації підготовки творчого вчителя в умовах закладу вищої освіти. Методи наукового пошуку: вивчення наукових досліджень з проблем змісту і розвитку освітнього середовища – для з'ясування теоретичних відомостей щодо особливостей розвитку освітнього середовища; аналіз і синтез – для виявлення особливостей впливу освітнього середовища закладу освіти на розвиток креативності особистості; прогностичний – для визначення перспектив моделювання і проектування освітніх процесів; узагальнення – для формулювання висновків. Обґрунтовано освітнє середовище як чинник оптимізації підготовки творчого вчителя в умовах закладу вищої освіти. Визначено цілі і завдання освіти: передача культурного досвіду; соціалізація молоді; формування загальнокультурних і професійних компетентностей. Підкреслено, що професійний розвиток майбутніх педагогів в умовах закладу вищої освіти здійснюється засобами цілеспрямованої, систематичної, педагогічно організованої підготовки в процесі діяльності та спілкування. Освітнє середовище забезпечує створення умов для професійного зростання студентів, надання допомоги їм у набутті впевненості в правильності професійного визначення, удосконалення механізмів сприяння та підтримки, розвитку індивідуальності, стимулювання ціннісно-морального, когнітивного, комунікативного, науково-методичного виду діяльності.

Ключові слова: творча особистість, освітнє середовище, підготовка вчителя, професійний розвиток, моделювання, прогнозування, творче мислення, інноваційне мислення, ціннісні орієнтири.

Вступ. Сучасна освіта – провідний фактор перетворення суспільства та людини на творчих засадах. Сучасне суспільство є дуже складним організмом. Його подальший розвиток та благополуччя залежить від безлічі факторів. Стимуляторами суспільного прогресу є активізація господарсько-економічного життя, науково-технічний прогрес, екологічна безпека, соціально-гуманітарна політика та ін. Кризовий стан, який характерний не лише для України, потребує консолідованих зусиль, ресурсів, підходів для подолання складних ситуацій та обставин, без виходу з яких людське буття стає проблематичним. У суспільних процесах провідну роль відіграє людський капітал, його інтелектуальний та морально-духовний потенціал, у збагаченні та розвитку якого особливе місце займає освіта. Сьогодні потрібний професійно мобільний фахівець, особливо у сфері освіти. Мобільний спеціаліст – це спеціаліст, здатний оцінювати майбутнє як спектр можливостей та стратегій їх реалізації, вільно виробляти вибір власних рішень та творчо діяти.

Саме освіта під дією процесів глобалізації, інтеграції має можливість успішно синтезувати загальнолюдські та національні цінності, суспільні та особисті устремління й інтереси людини, забезпечуючи атмосферу єднання думки, духу, творчості та творення. Якісна освіта, здатна задовольняти потреби нашого суспільства та людини, неспроможна існувати без творчих, креативно мислячих і нестандартно діючих педагогічних кадрів. Проблема полягає в тому, щоб забезпечити

оптимальні матеріальні та організаційно-педагогічні умови для підготовки сучасного творчого педагога, здатного якісно виконувати замовлення суспільства щодо збагачення людського потенціалу та підготовки особистості, готової до інноваційних перетворень суспільного життя на демократичних засадах.

Сфера освіти відіграє величезну роль у розвитку суспільної свідомості, забезпеченні політичної стабілізації, консолідації та прогресу у всіх видах практичної діяльності, дає можливості досягнення істини, свободи подальшого розвитку, загального блага та внутрішнього благополуччя [1, с.25]. Освітній та науковий потенціал визначає особу та статус будь-якого суспільства та держави. Вирішення цієї складної проблеми (як невідкладна вимога суспільства до сучасної освіти) пов'язане з пошуком дієвих шляхів зміни педагогічної дійсності в різних типах освітніх закладів, і в першу чергу, у вищій педагогічній школі.

Підготовка мобільного педагога, здатного швидко реагувати на виклики часу та суспільства, потребує модернізації, забезпечення її варіативності, творчої діяльності та «запасу можливостей для педагогічних інновацій і нововведень». Важливою складовою цього процесу є моделювання проблемно-інноваційного середовища навчального закладу як чинника оптимізації підготовки творчого вчителя [5, с.18]. Освітня сфера – засіб прогресивного розвитку нашого суспільства та становлення особистості. Професійний розвиток особистості майбутніх педагогів здійснюється засобами

цілеспрямованої, систематичної, педагогічно організованої підготовки в процесі діяльності та спілкування в освітній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Будь-яка освітня система має три основи: науково-інформаційну, соціально-культурну та організаційну. На нашу думку, варто виокремити проблемно-інноваційну сферу освіти, що відображає характер освітнього процесу, проблемного підходу в постановці та реалізації освітніх завдань на сучасному етапі розвитку педагогічної науки.

У практиці ці підстави не завжди гармонізують. Найчастіше увага теоретиків і практиків акцентується на одній зі сторін. Створення розвивального освітнього середовища є пріоритетним напрямом усієї діяльності будь-якого типу навчального закладу. На значимості цієї проблеми наголошували О.Антонова, О.Дубасенюк, Г.Товканець та інші, підкреслюючи, що в освітній установі, яка виконує роль транслятора культурних цінностей і виховання людини культури, має бути відповідне культурне середовище, в якому живуть не тільки національні цінності, а й цінності, що належать усьому людству» [1; 3; 6].

Дослідники (Л.Ващенко, О.Дубасенюк, О.Мушка та інші) переконані в тому, що процес становлення особистісного образу повинен здійснюватися в умовах, які підтримують процеси розвитку індивідуальності, духовності та моральності. Ми не можемо заперечувати істину, що особистість реалізує себе в середовищі, завдяки культурним практикам, які відтворюють зразки культурного життя, організують проектний досвід, надаючи можливість кожному діяти на особистісному рівні, активно і відповідально. У педагогічно регульованій та керованій освітній сфері в особистості різко зростає потреба не тільки в оволодінні знаннями, вміннями та навичками, а й у необхідності самостійного набуття та перетворення їх у цінності, зростає прагнення до осмисленого та нестандартного застосування знань у практичних ситуаціях.

Питання проектування розвивального освітнього середовища привертає увагу багатьох вчених практиків-педагогів (С.Гончаренко, І.Свтушенко, Ю.Завалевський, С.Кириленко, О.Кіян, К.Таранік-Ткачук та інших).

Освітнє середовище як один із факторів, що забезпечують саморозвиток особистості, розглядають О.Антонова [1], Г.Товканець [6] та інші. Як засвідчує Л. Ващенко, освітнє середовище – це система умов, створюваних з метою досягнення конкретного рівня навчальної компетенції, що включає передумови для особистісного розвитку студента, що обумовлена соціальним і просторово-предметним оточенням, які виконуються в навчально-виховному процесі, засобами, а також прийомами та технологіями навчання [2, с.38].

Мета статті: обґрунтувати особливості освітнього середовища як чинника оптимізації підготовки творчого вчителя в умовах закладу вищої освіти. Для з'ясування поставленої мети використано різні **методи наукового пошуку:** вивчення наукових досліджень з проблем змісту і розвитку освітнього середовища – для з'ясування теоретичних відомостей щодо особливостей розвитку освітнього середовища; аналіз і синтез – для виявлення особливостей впливу освітнього середовища закладу освіти на розвиток креативності особистості; прогностичний – для визначення перспектив

моделювання і проектування освітніх процесів; узагальнення – для формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу. Становлення студента як суб'єкта освітньої сфери відбувається шляхом включення його в педагогічний процес, що має творчу спрямованість і забезпечує умови для набуття ним досвіду наукової та творчої діяльності, а саме:

- реагування на запит суспільства на креативних особистостей та позитивної професійної мотивації, актуалізації почуття належності до освітньої діяльності як важливого чинника їхнього професійного зростання та адаптації до творчої професійно-педагогічної діяльності;

- професійно-творчий розвиток студентів, тобто оволодіння ними досвідом наукової та творчої роботи, формування мотиваційно-потребнісної сфери їх особистості з установкою на науковий пошук та педагогічні інновації, розвиток здатності створювати атмосферу творчості, пошуку авторських рішень та створення проектів;

- творча адаптація до педагогічної діяльності, усвідомлення її наукових і креативних засад, освоєння способів перетворення педагогічної реальності;

- індивідуалізація, тобто підтримка самобутності особистості, розвиток творчого потенціалу та накопичення досвіду творчої діяльності, що дозволяє студентам реалізувати ідеї та вирішення педагогічних проблем у практиці педагогічної роботи [5].

Реалізація цих напрямів пов'язана з моделюванням і впровадженням цілеспрямованої, систематичної підготовки в інноваційній сфері діяльності. Зміст її покликаний розкривати сутність, виховний потенціал, функції освітнього середовища як чинника формування професійного образу майбутнього педагога та достатнього рівня його готовності до створення атмосфери наукового пошуку та педагогічної творчості у майбутній професійній діяльності.

Поняття «освітнє середовище» є сукупністю умов, що забезпечують результативність освітнього процесу та становлення освіченості особистості. У цьому плані має місце взаємодія, взаємовплив суб'єкта та освітнього середовища. Освітнє середовище вписується в механізми розвитку особистості, а з іншого боку, забезпечує результативність освітнього процесу у її професійному становленні [1]. Середовище покликане створити умови для професійного зростання студентів, допомогти їм набутти впевненості в правильності професійного вибору, адаптувати їх до реальної педагогічної діяльності та умов, в яких вона здійснюється, створити механізми сприяння та підтримки, підтримувати індивідуальність, стимулювати ціннісно-моральний, когнітивний, комунікативний, науково-методичний види діяльності. Середовище, що живить ціннісно-смісловий розвиток особистості, створює передумови для професійного зростання – здатності майбутнього вчителя розуміти, формулювати і вирішувати професійні проблеми та завдання професійного саморозвитку, виявляти більш високий рівень активності, самостійності, особистісної самореалізації, досягати стало професійного успіху [2; 3].

Середовище закладу вищої освіти забезпечує студенту можливість входження до образу свого професійного «Я», сходження до індивідуальності та розвитку рефлексії, накопичення суб'єктного досвіду, отримання професійно-особистісного сенсу. Завдання ЗВО полягає в тому, щоб забезпечити якісний освітній

процес, здатний запускати механізми особистісного розвитку та керувати педагогічним освітнім середовищем.

Неможливо забезпечити якість освітнього процесу без створення «такого культурно-інформаційного середовища освіти, технологічна оснащеність та архітектура якого відповідає сучасним досягненням науки та практики у сфері освіти» [4], яке здатне забезпечити рух студента до високого рівня компетентності, професійної зрілості та науково-методичної творчості.

Професійне становлення вчителя – складний, динамічний процес формування якісних новоутворень у структурі особистості, який відбувається в результаті взаємодії педагогічного впливу та реакції у відповідь його учасників, їх діяльності та різноманітних впливів навколишнього середовища. Джерелом і результатом ефективного професійного розвитку особистості виступає освоєння нових видів діяльності, нових освітніх сфер і нових відносин, зокрема і проблемно-інноваційної сфери педагогічної діяльності.

Звертаємо увагу на модель компетентності Дж.Равена, що базується на ціннісних характеристиках цілей освіти та включає здатність контролювати свою діяльність, готовність та здатність навчатися самостійно, пошук та використання зворотного зв'язку щодо персональної діяльності, здатність до прогнозування, самостійності, оригінальності та критичності мислення, готовність вирішувати складні питання, готовність працювати над спірними питаннями та покладатися на суб'єктивні оцінки, йти на помірний ризик, готовність використовувати нові ідеї та інновації для досягнення мети, інтерес до дослідження навколишнього середовища для виявлення його можливостей та ресурсів [7].

Сьогодні творче мислення визнане атрибутивною якістю сучасної особистості, тому навчання має підготувати людину до використання методів прогнозування, моделювання, проектування [1; 4]. Звідси важливим є розвиток уяви, акцентування уваги на проблемах, які очікують людину в майбутньому, на альтернативних способах їх вирішення, на готовності до змін, до визнання різних точок зору без побоювання втрачати власну точку зору. Творчість також потрібна для вирішення проблемних ситуацій, які у великій

кількості виникають у процесі професійної педагогічної діяльності. Здебільшого педагоги роблять висновок про велику роль творчих здібностей у процесі вирішення конфліктних ситуацій. Творчі здібності допомагають вирішувати завдання міжособистісної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу, але найбільше під час вирішення конфліктів «вчитель – учень», «учень – учень». Загальний рівень креативних здібностей педагогів є сукупністю показників продуктивності діяльності та показників, що відображають мотиваційну основу креативної поведінки. Рівень креативних здібностей, що виявляються у зовнішній активності, характеризується такими показниками, як відкритість новому, надання переваги вирішення складних ситуацій з можливістю переборювати труднощі, впевнений стиль поведінки у професійній діяльності, самодостатність педагогів.

Будь-який інноваційний процес є стадійним і включає послідовні етапи, зокрема створення нового, його засвоєння (освоєння) і застосування (реалізації) нововведення. Зазначені стадії можуть вимагати різних особистісних ресурсів та різного типу знань, умінь, навичок та здібностей, що передбачає творчих рішень та до чого повинна здійснюватися підготовка у закладі вищої освіти.

Висновки. На основі теоретичного аналізу нами було виявлено такі характеристики креативної компетентності педагога з урахуванням сучасного стану системи освіти та процесу переходу до нових освітніх стандартів і вимог, які сприяють творчому розвитку особистості в умовах закладу вищої освіти: відкритість до інновацій та нових технологій у професійній сфері; здатність та готовність ділитися творчим професійним досвідом та переймати досвід колег; прагнення до саморозвитку та творчої реалізації у професії; увага до творчих здібностей учнів та вихованців; гнучкість та здатність до творчого реагування у процесі взаємодії зі суб'єктами освітнього процесу. Перспективами подальших досліджень можуть бути проблеми інноваційних підходів до розвитку загальнокультурних і професійно спрямованих компетентностей майбутніх педагогів в умовах університетської освіти.

Список використаної літератури

1. Антонова О.Є. Освітнє середовище вищого навчального закладу як впливовий чинник розвитку обдарованості студентів. Нові технології навчання: Зб. наук. праць. Навчально-виховне середовище та моральність у XXI столітті. 2010. Спец.випуск № 62. С.24–28.
2. Ващенко Л. Інноваційне середовище післядипломної педагогічної освіти. Післядипломна освіта. 2012. Вип.1. С.37–40.
3. Дубасенюк О.А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: монографія / За ред. О.А.Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка, 2009. С.14-47.
4. Мушка О.В. Системність як принцип проектування інноваційного освітнього середовища закладів освіти. Теорія і практика моделювання інноваційного розвитку профільного закладу загальної середньої освіти технічної спрямованості для академічно здібних учнів: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ: Педагогічна думка, 2020. С.35–39.
5. Організатору інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі: методичний порадишник / Автори-упорядники: І.Н.Євтушенко, Ю.І.Завалевський, С.В.Кириленко, О.І.Кіян, К.В.Таранік-Ткачук. Чернівці: Букрек, 2014. 420 с.
6. Товканець Г.В., Комарницька А. Освітнє середовище навчального закладу та його роль у формуванні особистості. Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Мукачеве, 17-18 травня 2018 р.). Мукачеве: Вид-во МДУ, 2018. С.203–204.
7. Raven J. Competence in modern society: its identification, development and release. Unionville, New York: Royal Fireworks Press, 1984/1997. 251 p.

References

1. Antonova, O.Ie. (2010). Osvitnie seredovyshe vyshchoho navchalnoho zakladu yak vplyvovyi chynnyk rozvytku obdarovanosti studentiv [The educational environment of a higher educational institution as an influential factor in the development of students' giftedness]. *Novi tekhnolohii navchannia. Navchalno-vykhovne seredovyshe ta moralnist u XXI stolitti*, 62, 24–28. (in Ukrainian).
2. Vashchenko, L. (2012). Innovatsiine seredovyshe pisljadiplomnoi pedahohichnoi osvity [Innovative environment of postgraduate

- pedagogical education]. *Pisliadyplomna osvita*, 1, 37–40. (in Ukrainian).
3. Dubaseniuk, O.A. (2009). Innovatsiini osvitni tekhnolohii ta metodyky v systemi profesiino-pedahohichnoi pidhotovky [Innovative educational technologies and methods in the system of professional and pedagogical training]. In O.A.Dubaseniuk (Ed.), *Profesiina pedahohichna osvita: innovatsiini tekhnolohii ta metodyky* (pp.14–47). Vyd-vo ZhDU im. I.Franka. (in Ukrainian).
4. Mushka, O.V. (2020). Systemnist yak pryntsyyp proiektuvannia innovatsiinoho osvitnoho seredovysshcha zakladiv osvity [Systematicity as a principle of designing an innovative educational environment of educational institutions]. *Teoriia i praktyka modeliuвання innovatsiinoho rozvytku profilnoho zakladu zahalnoi serednoi osvity tekhnichnoi spriamovanosti dlia akademichno zdibnykh uchniv* – Proceedings of All-Ukrainian scientific conference (pp.35–39). Pedahohichna dumka. (in Ukrainian).
5. Yevtushenko, I.N., Zavalevskyi, Yu.I., Kyrylenko, S.V., Kiian, O.I., & Taranik-Tkachuk, K.V. (Eds.). (2014). *Orhanizatoru innovatsiinoi diialnosti ta doslidno-eksperymentalnoi roboty u zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi* [To the organizer of innovative activity and research and experimental work in a general educational institution]. Chernivtsi: Bukrek. (in Ukrainian).
6. Tovkanets, H., & Komarnytska, A. (2018). Osvitnie seredovysshche navchalnoho zakladu ta yoho rol u formuvanni osobystosti [The educational environment of the educational institution and its role in personality formation]. *Suchasni tendentsii rozvytku nauky i osvity v umovakh pohlyblennia yevrointehratsiinykh protsesiv* – Proceedings of II All-Ukrainian scientific conference (pp.203–204). Vyd-vo MDU. (in Ukrainian).
7. Raven, J. (1984/1997). *Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release*. Royal Fireworks Press.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2024 р.

Стаття прийнята до друку 21.03.2024 р.

Tovkanets Hanna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Head of the Department of Theory and Methods of Primary Education
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

Korolovich Oksana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation and Marketing
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A FACTOR IN OPTIMIZING THE TRAINING OF A CREATIVE TEACHER IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Abstract. The article's purpose: to justify the peculiarities of the educational environment as a factor in optimizing the training of a creative teacher in the conditions of a higher education institution. Methods of scientific research: study of scientific research on the problems of the content and development of the educational environment – to find out theoretical information about the peculiarities of the development of the educational environment; analysis and synthesis – to identify the peculiarities of the influence of the educational environment of the educational institution on the development of individual creativity; prognostic – to determine the perspectives of modeling and designing educational processes; generalization – for formulating conclusions. The article substantiates the educational environment as a factor in optimizing the training of a creative teacher in the conditions of a higher education institution. The goals and tasks of education are defined: transfer of cultural experience; socialization of youth; and formation of general cultural and professional competencies. It is emphasized that the professional development of future teachers in the conditions of a higher education institution is carried out by means of purposeful, systematic, pedagogically organized training in the process of activity and communication. The educational environment ensures the creation of conditions for the professional growth of students, providing assistance to them in gaining confidence in the correctness of the professional definition, improving mechanisms of assistance and support, development of individuality, stimulation of value and moral, cognitive, communicative, scientific and methodical type of activity. It was revealed that the formation of a student as a subject of the educational sphere takes place by including him in the pedagogical process, which has a creative focus and provides conditions for him to acquire experience in scientific activity, including the formation of the motivational and need sphere of the individual with an attitude to scientific research and pedagogical innovations, development the ability to create an atmosphere of creativity, searching for original solutions and creation of projects; creative adaptation to pedagogical activity, awareness of its scientific and creative principles, mastery of ways to transform pedagogical reality, etc. Creative thinking is highlighted as an attributive quality of a modern personality, which is provided on the basis of forecasting, modeling, projecting, development of imagination, focusing attention on the problems that await an individual in the future, on alternative ways of solving them, on the direction of readiness for changes.

Key words: creative personality, educational environment, teacher, teacher training, professional development, modeling, forecasting, creative thinking, innovative thinking, value orientations.